

ΟΠΤΑΤΟΣ Ο ΜΙΛΗΒΗΣ († 392:)

ΥΠΟ

Ι. Χ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ, π. Θ.

Μεταξύ τῶν μορφῶν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων ἡ ἀγγλη καὶ ἡ λαμπρότης ἐπεσκιόσθη λόγῳ τῆς γεινιάσεως πρὸς ἄλλας ἐκτυφλωτικῆς ὄντως ἀκτινοβολίας, ἐν προκειμένῳ τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου, δύναται ἀναμφιβόλως νὰ καταταχθῆ ἡ μορφή τοῦ σεμοῦ ἐπισκόπου τῆς ἐν Νουμιδίᾳ Μιλήβης Ὁπτάτου, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον «βιβλία ἑπτὰ» (*Optati Milevitani libri numeri septem*) ἀποτελεῖ ὄχι μόνον μίαν τῶν καλυτέρων ἱστορικῶν πηγῶν ἀναφορικῶς πρὸς τὸ σχίσμα τῶν Δονατιστῶν, ἀλλὰ καὶ προσπάθειαν ἀξιόλογον, ἣτις προετοίμασε καὶ προελείανε τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γνωστῆς αὐγουστινείου διδασκαλίας περὶ τῆς μὴ ἐξαρτήσεως τοῦ κύρους τῶν μυστηρίων ἐκ τῆς ἡθικῆς ὑποστάσεως τοῦ τελετεροῦντος αὐτά, περὶ τῆς ἐνεργείας δλν. τῶν μυστηρίων *ex opere operato*.¹

*

Βίος—Διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Ὁπτάτου, ὅστις δύναται μεταξὺ τῶν γνωστῶν μεγάλων προσωπικοτήτων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὡς τοῦ Κυπριανοῦ τοῦ Λακταντίου, τοῦ Ἰλαρίου, τοῦ Βικτωρίνου, τοῦ Ἱερωνύμου, τοῦ Ἀμβροσίου καὶ τοῦ Αὐγουστίνου νὰ καταταχθῆ, δὲν ἔχομεν εἰδήσεις. Πρῶτος ὁ Ἱερώνυμος γράφει περὶ αὐτοῦ ὅτι συνέγραψε ἕξ βιβλία, εἰς τὰ ὁποῖα ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ δονατιστικὸν κακὸν κακῶς ἔχει ἀναπτυχθῆ.² Ὁ Αὐγουστίνος ἀποκαλεῖ αὐτὸν «*venerabilis memoriae Milevitanus episcopus*»³ καὶ συγκαταριθμεῖ αὐτὸν μετὰ τῶν θεολόγων, οἵτινες μετὰ σκευῶν, ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν καὶ μετὰ ἱματισμοῦ φορτωμένοι ἐξῆλθον ἐκ τῆς Αἰγύπτου⁴, ἔτ.ε. μεταξὺ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἐξωπλισμένοι πλήρως μὲ τοὺς θησαυροὺς τῆς θύραθεν σοφίας.⁵ Πράγματι κατὰ τὴν αὐτὴν μαρτυρίαν τοῦ Αὐγουστίνου, κατὰ τὴν νεότητα του ὑπῆρξεν ἔθνικός. Ὁ Αὐγουστίνος ὄχι μόνον γνωρίζει τὸ ἔργον

1. Πρβλ. σχετικῶς P. Monceaux, *Histoire littéraire de l'Afrique chr.* Τόμ. V 1920 σελ. 305-306.

2. «*In quibus asserit crimen donatorum in nos falso retorqueri (De vir. ill. 110 P. L. 23,706).*

3. *Contr. ep. Purm.* I, 3,5 P.L. 43,37.

4. *De doctr. chr.* II 40,56 P. L. 34,63 πρβλ. Ἐξ. γ' 22, 1α' 2, 1β' 35. Ἐπίσης ἴδε καὶ *de unit. eccl.* XIX 50 P.L. 53,430, οἷου χαρακτηρίζεται ὡς ἔχον κώσμημα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

5. Πρβλ. O. Bardenhewer, *Geschichte der Altchristlichen Literatur* Τόμ. Γ' 1912, σελ. 493.

του, ἀλλὰ εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν ἀντιδονατιστικῶν του συγγραφῶν χρησιμοποιεῖ αὐτό. Ἀκόμη καὶ αὐτοὶ οἱ Δονατισταὶ κατὰ τὴν μεγάλην ἐν Καρχηδόνι σύνοδον τοῦ 411 παραπέμπουν εἰς αὐτὸ ('Οπτάτου α' 13,β'3, Αὐγουστίνου Brev. Coll. III 20, 38P.L. 63, 647, Ad donat. post collut. 31, 54 P.L. 63, 685, Epist. 143,9 P.L. 33, 581). "Ἐνα αἰῶνα ἀργότερον ἀποκαλεῖται ὑπὸ Φουγεντίου, τοῦ Ρούσπης, «ἅγιος» καὶ τὸ ἔργον του συγκρίνεται πρὸς τὸ τοῦ Ἀμβροσίου καὶ Αὐγουστίνου.¹ Ὁ Βαρώνιος² τὸν ὀνομάζει «μάρτυρα» καὶ πράγματι ἡ μνήμη του ἄγεται κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν μαρτυρολόγιον τὴν 4ην Ἰουνίου. Δὲν ἀναφέρεται ὁμως ναὸς ἢ θυσιαστήριον ἀφιερωμένον εἰς τὴν μνήμην του, κατὰ δὲ τὸ ὑποπιθόμενον ἔτος τοῦ θανάτου του (392) οὐδεὶς διωγμὸς διεξήχθη. Εἰς μίαν βυζαντινὴν τοιχογραφίαν (fresco) τοῦ παρεκκλησίου τοῦ πάπα Κορνηλίου εἰς τὸ κοιμητήριον τοῦ Ἀγ. Καλλίστου παρίσταται ὁ ἐπίσκοπος ἅγιος Ὁπτάτος μετὰ τοῦ πάπα Σίξτου ἔναντι τῶν μορφῶν τοῦ πάπα Κορνηλίου καὶ τοῦ Κυπριανοῦ³. Πιθανώτατα πρόκειται περὶ τοῦ ἡμετέρου Ὁπτάτου. Ἐνταῦθα δὲ δεόν νὰ σημειωθῇ, ὅτι εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν ὑπῆρξαν καὶ ἄλλα πρόσωπα φέροντα τὸ αὐτὸ ὄνομα⁴.

Ἡ ἔδρα τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Ὁπτάτου Milevis ἢ Mileum (σήμερον Mila), κειμένη εἰς ἀπόστασιν περίπου 50 χιλιομέτρων ΝΔ τῆς Κωνσταντίνης (Cirta τῶν Ρωμαίων), ἐν Νουμιδίᾳ, ὑπῆρξε φαίνεται ἀξιόλογον χριστιανικὸν κέντρον, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐχρημάτισεν ἔδρα δύο συνόδων, μιᾶς γενικῆς κατὰ τὴν 27.8.402 ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Καρχηδόνας Αὐρήλιον καὶ ἑτέρας

1. Ad monim. II 13,15 P.L. 65, 193. 19-5.

2. Ann. 4,243.

3. De Rossi, Roma sotteranea I σελ. 298 κ.έ. πιν. VI-VII.

4. α') Ἐπίσκοπος Ἰσως Καρχηδόνας, ὁ ἀναφερόμενος ὡς ἐμφανισθεὶς μετὰ θάνατον ἐν ὄραματι εἰς τὸν μάρτυρα ἁγ. Σάτυρον (Visio Saturi εἰς Acta Sanct. 7 Mart. τ. I. σ. 636), β') Ἀφρικανὸς ἐπίσκοπος ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ ('Ἐπιστ. 56), γ') Ὁμολογητὴς ἐν Καρχηδόνι χρηματίσας καὶ ὑποδιάκονος (Κυπριανοῦ ἔπ. 29 καὶ 35), δ') Ἐπίσκοπος ἀναφερόμενος εἰς τὰς Πράξεις τῆς ἁγ. Ἰουστίνης (Acta Sanct. 26 Σεπτ. τ. VII σ. 218), ε') Μάρτυς ἐν Σαραγόσῃ, στ') Δονατιστὴς ἐπίσκοπος Θαμουγάνδης ἀναφερόμενος πολλάκις ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου, ζ') Ἐπαρχος Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ 404, η') Ἄτερος ἐπίσκοπος πιθανῶς καὶ αὐτὸς Μιλήθης, ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου ('Ἐπιστ. 141,169,13 καὶ 185,6 καὶ ἀλλαχοῦ. θ') Πρεσβύτερος κοιμητῆς ἐπιστολῆς τοῦ Αὐγουστίνου πρὸς τὸν ἀνθύπατον τῆς Ἀφρικῆς Celer ('Ἐπιστ. 190), ι') Ἐπίσκοπος Sitifa κατὰ τὸ ἔτος 525 ἀναφερόμενος εἰς τὴν προσφώνησιν τοῦ ἐπισκόπου Βονιφατίου πρὸς τὴν σύνοδον τῆς Καρχηδόνας (Hardauin, II 1075), ια') Ἐπίσκοπος Auxerre κατὰ τὴν στ' ἔκαντ. ἑορταζόμενος εἰς τὰς 18 Φεβρ. ιβ') Defensor, ἐπιφορτισθεὶς ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου ἐν ἔτει 603, ὅπως ἐξετάσῃ, ἐὰν ὠρισμένοι κληρικοὶ τῆς Νουρσίας εἶχον εἰς τὰς οἰκίας των γυναῖκας ('Ἐπιστ. 13,35 πρβλ. καὶ 13,11 ὅπου πιθανὸν πρόκειται περὶ ἄλλου συνωνύμου), ιγ') ἠγούμενος τοῦ Monte Casino 752-4 Ἰανουαρ. 760. Περὶ πάντων τῶν ὡς ἄνω βλέπε ἐν W. Smith and H. Wace, A Dictionary of Christian Biography τ. IV σελ. 90-95.

ἐκ 59 ἐπισκόπων τῆς Νουμιδίας, ἐν οἷς καὶ ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, κατὰ τῶν Πελαγιαῶν (416)¹ φαίνεται δὲ ὅτι τῆς Μιλήθης ταύτης ὁ ἀξιολογώτερος ἐπίσκοπος ὑπῆρξεν ὁ Ὅππᾶτος.

Τὸ σύγγραμμα τοῦ Ὅππᾶτου.—Ἀφορμὴ τῆς συγγραφῆς. Ἡ ὡς ἄνω ἀναφερθεῖσα πραγματεία τοῦ Ὅππᾶτου κατὰ τῶν Δονατιστῶν ὑπὸ τὴν μορφήν ἐπιστολῆς πρὸς τὸν δονατιστὴν ἐπίσκοπον Καρχηδόνος Παρμενιανόν, διάδοχον Δονάτου τοῦ Μεγάλου, ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑξ βιβλίων, εἰς τὰ ὁποῖα προσετέθη ἀργότερον καὶ ἓν ἑβδομον. Ὁ Παρμενιανὸς διὰ σειρᾶς φυλλαδίων ἐναντίον τῆς «Ἐκκλησίας τῶν προδοτῶν» εἶχεν ἐπιτεθῆ σφοδρῶς κατὰ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Σκοπὸς τῆς συγγραφῆς τοῦ Ὅππᾶτου ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις εἰς τὰς συκοφαντίας καὶ τὰς κατηγορίας τῶν Δονατιστῶν, ἡ συζήτησις τῶν ἐπιχειρημάτων των καὶ ἡ πρόσκλησις πρὸς συμφιλίωσιν καὶ ἑνωσιν.

Ὁ χρόνος συντάξεως τοῦ ἔργου πρέπει νὰ τοποθετηθῆ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 363-384. Διότι ὁ ἴδιος ἀναφέρει ἀφ' ἑνὸς ὅτι ἔγραψε 60 ἔτη μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Διοκλητιανοῦ (303)², ἀφ' ἑτέρου δὲ μνημονεύει ὡς συνάδελφον του («*nostre socius*») τὸν Ρώμης Σιρίκιον,³ ὅστις τὸ 384 διεδέχθη τὸν πάπαν Δάμασον. Ὁ Ἱερώνυμος ἐξ ἄλλου ἀναφέρει γενικῶς ὅτι ὁ Ὅππᾶτος ἔγραψεν ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος (κοινὴ βασιλεία: 363-378)⁴ καὶ ὡς ἐλέχθη ἤδη γνωρίζει μόνον ἑξ βιβλίων, ἐνῶ σήμερον τὸ ἔργον φέρει τὴν μορφήν ἑπτὰ βιβλίων. Ἡ ἐπικρατεστέρα γνώμη διὰ τὴν λύσιν τοῦ ὡς ἄνω ζητήματος εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Monceaux, καθ' ἣν μετὰ τὴν πρώτην εἰς ἑξ βιβλία ἔκδοσιν τοῦ ἔργου, ἀποψιν τεκμηριωμένην καὶ ὑπὸ ἐσωτερικῶν μαρτυριῶν ἕνεκα πιθανῶς τῆς ἀσκηθείσης κριτικῆς ἠκολούθησε δευτέρα ἀναθεωρημένη ἔκδοσις αὐτοῦ. Κατ' αὐτὴν ὁ Ὅππᾶτος ἀφ' ἑνὸς μὲν διώρθωσε ἀριθμὸν τινα χωρίων των ἑξ βιβλίων τοῦ ἔργου του π.χ. β' 3 καὶ 4 ὡς καὶ τοὺς καταλόγους τῶν παπῶν καὶ τῶν δονατιστῶν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἤρχισε τὴν σύνταξιν ἑνὸς συμπληρώματος με νέας τινὰς ἀπόψεις ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Τὴν ἔκδοσιν ταύτην, τὴν ὁποῖαν δὲν προέλαβεν νὰ ἀποπερατώσῃ, ἔφερεν εἰς τὴν δημοσιότητα κάποιος ἄλλος, πιθανῶς κληρικὸς τοῦ περιβάλλοντός του, ἐκτελῶν προφορικὴν ἢ γραπτὴν ἐντολὴν τοῦ Ὅππᾶτου. Ἄτυχῶς ὁ μαθητὴς οὗτος, ὅστις ἀπὸ τὸν Monceaux χαρακτηρίζεται ἀδέξιος καὶ ὄχι τόσο ἀκριβής⁵ δὲν ἐφάνη ἀντάξιος τοῦ διδασκάλου. Οὕτω πολλὰ τεμάχια τοῦ παραρτήματος παρενεβλήθησαν εἰς τὸ γ' βιβλίον ἢ ἀλλαχοῦ (π.χ.

1. Πρβλ. J. Sauer ἄρθρον Mileve ἐν Lex. Theol. u. Kirche² 7,185.

2. α' 13: «*Ferme ante annos sexaginta et tuod excurrit per totam Africam persecutionis est divagata tempestas.*

3. β' 3.

4. Οὐαλεντιανὸς (363-375), Οὐάλης (363-378).

5. «*disciple aussi maladroit que peu scrupuleux*» μν. ἐ. σ. 256.

ζ'12=ζ'5) και τινα τεμάχια τοῦ κεφ. 1 ἐνοθεύθησαν. Κατὰ τὸν Monceaux (ἐ.ἀ. σ. 249) ὁ χρόνος τῆς ἀ' ἐκδόσεως τοῦ ἔργου δέον νὰ τοποθετηθῆ τὸ 366-7, ἡ δὲ ἀναθεώρησις τοῦ ἔργου περὶ τὸ 385.

Ἀνάλυσις τοῦ ἔργου τοῦ Ὀπτάτου.

Τὸ ἀ' βιβλίον ἀποτελεῖ ἱστορίαν τῆς γενέσεως καὶ ἐξελίξεως τοῦ σχίσματος τῶν Δονατιστῶν. Ἐν αὐτῷ ὁ Ὀπτάτος, ἀφοῦ ἄρη πρῶτον δύο σφάλματα τοῦ Παρμενιανοῦ ὅστις ἀπέδιδε ἀμαρτωλότητα εἰς τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ καὶ συνέχεεν αἰρετικούς καὶ σχισματικούς, ἔρχεται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι σχισματικοὶ δὲν εἶναι οἱ ὀπαδοὶ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἰσχυρίζοντο οἱ Δονατισταί, ἀλλὰ τούναντίον αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἐπηκολούθησαν ἐν Καρχηδόνι τὸν μέγαν διωγμὸν τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐξιστοροῦνται ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς φακέλλου ἐγγράφων, μέρος τῶν ὁποίων φαίνεται ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὴν κατοχὴν του. Οὕτως ἀποδεικνύει ὅτι δημιουργοὶ τοῦ σχίσματος ἦσαν αὐτοὶ οἱ traditores, οἱ ὁποῖοι ἀντετάχθησαν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Μαγιωρίνον καὶ τὸν ἀρχιδιάκονον καὶ διάδοχόν του Καικιλιανόν. Οἱ Δονατισταὶ παρὰ τὰς ἐκκλήσεις των πρὸς τὸν Μ. Κωνσταντῖνον κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς Ρώμης (313) καὶ ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπίσημος δὲ ἔρευνα ἐκ μέρους τοῦ ἀνθυπάτου Αἰλιανοῦ ἀπέδειξε τὰς κατηγορίας των ἀσυστάτους.

Τὸ β' βιβλίον ἀντιμετωπίζει τὸ ζήτημα τῆς μιᾶς, ἀγίας, ἀληθοῦς Ἐκκλησίας. Ἐκ τῶν δύο εἰς τὴν Ἀφρικὴν εὑρισκομένων Ἐκκλησιῶν ἀσφαλῶς ἡ δονατιστικὴ δὲν δύναται νὰ ἐπικαλεσθῆ ὑπὲρ αὐτῆς τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς καθολικότητος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν Γραφὴν ἀποτελεῖ γνῶρισμα τῆς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας. Ματαίως οἱ Δονατισταὶ ἐπικαλοῦνται ὄρους ὡς «καθέδρα», «ἄγγελος», «Πνεῦμα», «πηγὴ», «σφραγίς», οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν Παρμενιανὸν ἐξασφαλίζουν τὴν αὐθεντικότητά τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἀληθὴς Ἐκκλησία εἶναι μόνον ἐκείνη, ἥτις εὑρίσκεται εἰς κοινωνίαν μετὰ τῆς ἑδρας τοῦ Πέτρου, ἐν τῇ ὁποίᾳ μόνη ἔδρα ἢ ἐνότης ὑπὸ πάντων διατηρεῖται¹. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης ἐπιζητοῦν τὴν συμφιλίωσιν καὶ τὴν εἰρήνην ἐνῶ οἱ ἀντιπαλοὶ των δεικνύουσιν ἐκάστοτε τὰς ἐχθρικὰς των διαθέσεις. Προσφάτως ἀκόμη κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐξετράπησαν εἰς ἱεροσόλους καὶ φονικὰς πράξεις, ἐνῶ ἐξ ἄλλου κατέλυσαν καὶ τοὺς πλεον στοιχειώδεις κανόνας τῆς χριστιανικῆς πειθαρχίας.

Βιβλίον γ'. Αἱ διώξεις τὰς ὁποίας ὑπέστησαν ἐκ μέρους τῆς πολιτείας οἱ Δονατισταὶ, οἵτινες παρουσιάζουσιν ἑαυτοὺς ὡς «τὴν ἐκκλησίαν τῶν μαρτύρων», δὲν ἐγένοντο κατὰ παρακίνησιν τῶν ὀπαδῶν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Δι'

1. «In qua una cathedra unitas ab omnibus servaretur» β' 2, P. L. 11,947 ἢ ἐκδ. Ziwsa σ. 36.

αὐτὰς μᾶλλον ἑαυτοὺς καὶ τοὺς προπάτοράς των, ἰδίᾳ τὸν ἀρχηγὸν των Δοναῖτον πρέπει νὰ αἰτιῶνται, οἵτινες ἐδημιούργησαν τὸ σχίσμα καὶ ὄχι μόνον προὐκάλεσαν τοσαύτην ἀναταραχὴν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν δημοσίαν τάξιν διετάραξαν. Τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα κατ' αὐτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ λάβουν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ὁ Μακρόβιος καὶ εἴ τις ἕτερος, ἦσαν σύμφωνα πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἤθελε νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ ἐνότης. Οἱ ὑπ' αὐτῶν θεωρούμενοι ὡς μάρτυρες ἦσαν ὑπόλογοι τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ συνεπῶς οἱ ἴδιοι οἱ σχισματικοὶ εἶναι ὑπόλογοι διὰ τὴν κατ' αὐτῶν λήψιν τῶν καταναγκαστικῶν μέτρων.

Εἰς τὸ δ' βιβλίον ἀναιρεῖ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Παρμενιανοῦ, ὅστις ἐρμηνεύων ἐσφαλμένως τὰ ῥήτᾳ Ἡσ. ζ στ' καὶ Ψ ρμ' 5 ἀνεγνώριζε δῆθεν ἐν τῷ προσώπῳ τῶν καθολικῶν τῆς ἐποχῆς του τοὺς ἁμαρτωλοὺς, οἱ ὅποιοι καταδικάζονται εἰς τὴν Ἀγ. Γραφήν. Ἄμαρτωλοὶ κατὰ τὴν γραφικὴν ἔννοιαν εἶναι οἱ Δονατισταί, οἵτινες διέσπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν πειθαρχίαν, ἐπολλαπλασίασαν τὰς συκοφαντίας καὶ τὰ σκάνδαλα καὶ διέπραξαν παντὸς εἴδους κακοθεΐας καὶ ἐγκλήματα.

Τὸ ε' βιβλίον πραγματεύεται περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου ζητήματος τῆς ἀναβαπτίσεως τῶν αἰρετικῶν. Ἐν προκειμένῳ ὁ Ὀπτάτος ἀποδέχεται τὴν ρωμαϊκὴν ἀντίληψιν, ἥτις κατὰ τὴν σύνοδον τῆς Ἀρελάτης (314) ἐγένετο ἀποδεκτὴ καὶ ὑπὸ τῆς Ἀφρικανικῆς Ἐκκλησίας, ὅτι δηλ. τὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν εἶναι ἔγκυρον, ἐφ' ὅσον τελεῖται ἐν ὀνόματι τῆς Ἀγ. Τριάδος, ἐνῶ οἱ Δονατισταὶ συμφώνως πρὸς τὴν παλαιὰν ἀντίληψιν τῆς ἀφρικανικῆς ἐκκλησίας (Κυπριανὸς) ἐφρόνουν ὅτι οἱ ἐκ τῶν αἰρέσεων προερχόμενοι δέον νὰ ἀναβαπτίζονται. Τοῦτο ὁ Ὀπτάτος, λησμονῶν ἢ ἀγνοῶν τὴν πρόσφατον ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν χαρακτηρίζει ὡς τερατώδη καινοτομίαν, διότι καὶ κατ' αὐτὰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Παρμενιανοῦ ἐν μόνον βάπτισμα ὑπάρχει. Ἐν αὐτῷ τελετουργεῖ ὄχι ἄνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς, ἡ Ἁγία Τριάς. Τὸ μυστήριον ἐνεργεῖ καθ' ἑαυτό, ἐξ ὅπερ ὁπερατο ἀκόμη καὶ ὅταν τελεῖται ὑπὸ ἀναξίων κληρικῶν ἢ αἰρετικῶν καὶ δι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνεται. Ὁ τελεουργὸς τοῦ μυστηρίου συγκρίνεται πρὸς τὸν κατασκευαστὴν πορφύρας, ὅστις δὲν παράγει μόνος τὸ πολῦτιμον αὐτὸ χρῶμα, ἀλλὰ τὸ παραλαμβάνει ἀπὸ τὰ θαλάσσια κογχύλια. Ἐν τούτοις καὶ ἡ προσωπικὴ διάθεσις τοῦ συμμετέχοντος εἰς τὸ μυστήριον δέον νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν («Restut jam de credentis merito aliquid dicere, cuius est fides» 8 P.L. 11, 1060, Ziwsa σ. 137)

Τὸ στ' βιβλίον περιγράφει τὸν φανατισμὸν τῶν Δονατιστῶν, οἵτινες ἐπωφελοῦμενοι τῆς διὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουλιανοῦ δημιουργηθείσης καταστάσεως διέπραξαν πληθῶς ὄλον ἀνοσιουργημάτων. Ἐπιδραμόντες κατὰ τῶν ἐκκλη-

σιῶν θυσιστήρια ἀνέτρεψαν καὶ ἄγρια ποτήρια ἔθραυσαν, ἀφήρεσαν ἐμβλήματα ἀφιερωμένων παρθένων διὰ νὰ τὰ ἐπιθέσουν ἐκ νέου κατόπιν μετανοίας καὶ νέας εὐχῆς, χειρόγραφα τῶν ἱερῶν κειμένων ἀφήρεσαν, κοιμητήρια προωριζόμενα διὰ τοὺς καθολικοὺς ἐσύλησαν καὶ ἱερὰ σκεύη ἐμίαναν. Ἐφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ πλύνουν μὲ ἄλμυρον ὕδωρ τοὺς τοίχους καὶ τὸ ἔδαφος τῶν καθολικῶν ναῶν, τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποίησαν διὰ τὴν λατρείαν των διὰ νὰ τοὺς ἐξαγνίσουν. Ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερόν των ἔγκλημα εἶναι ἡ σκανδαλώδης καὶ ἀξιοθρήνητος ἐπιτυχία τῆς προπαγάνδας των, διὰ τῆς ὁποίας παρασύρουν τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὴν ἀπώλειαν, ὅπως ἀκριβῶς ὁ κυνηγὸς συλλαμβάνει τὰ πτηνὰ διὰ τῆς παγίδος.

Τὸ προστεθὲν κατὰ τὴν β' ἐκδοσιν ζ' βιβλίον περιλαμβάνει τὰς ἀπαντήσεις τοῦ Ὀπτάτου εἰς τὰς ἔνεκα τῆς κυκλοφορίας τοῦ βιβλίου προκληθείσας ἀντιδράσεις τῶν Δονατιστῶν. Καθ' ἑαυτὸ πρόκειται περὶ ἐνὸς συμπλήματος τεμαχίων διαφόρου προελεύσεως. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἔτοιμος νὰ δεχθῇ τοὺς σχισματικοὺς ἐὰν μετανοήσουν καὶ νὰ συγχωρήσῃ τοὺς προγόνους των, τοὺς δημιουργοὺς τοῦ σχίσματος. Ἐν τέλει ἐπισυνάπτονται τρεῖς μικραὶ πραγματεῖαι ἀνεξάρτητοι μεταξύ των καὶ προοριζόμεναι πιθανῶς διὰ νὰ παρεμβληθοῦν εἰς ἄλλα τμήματα τοῦ ἔργου. Δύο συζητήσεις περὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ἀγ. Γραφῶν, ζήτημα ἐγερθὲν προσφάτως ὑπὸ τῶν Δονατιστῶν καὶ μία ἀπολογία τοῦ Μακαρίου, τὸν ὁποῖον οὗτοι ἐπλησίασαν σκοπίμως πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, διὰ νὰ γίνῃ δεκτὸς εἰς κοινωνίαν ὑπ' αὐτῶν.

Ἀξία τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου

Ὁ Ὀπτᾶτος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συγγραφεὺς προικισμένος. Ὑπὸ τοῦ Μονσεναυχ τοποθετεῖται εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τοῦ Λακταντίου. Ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως δύναται νὰ σημειώσῃ τις τὰ ἀκόλουθα. Τὸ ὕφος του ἔχει κάτι τὸ εὐρωστον καὶ ἀποφθεγματικόν, ἂν καὶ εἰς τινὰ σημεία εἶναι πῶς σκληρὸν καὶ τραχύ.¹ Χάριν ἐμφάσεως μεταχειρίζεται ἐνίοτε πολλὰ συνώνυμα καὶ ἐνιαχοῦ συσσωρεύει συγκρίσεις καὶ μεταφορὰς ἀνεπιτυχεῖς. Παρὰ ὅμως τὰ τοιαύτης ὕφης ἐλαττώματα γενικῶς ἐμφανίζει τὸ ὕφος ἐνὸς ἀνδρὸς λογίου, εἰς τινὰ τεμάχια τοῦ ὁποίου δὲν ἀπουσιάζει ἡ λογοτεχνικὴ χάρις. Π.χ. δὲν λείπουν παντελῶς συγκρίσεις γραφικαὶ καὶ ποιητικαί. Ἐπίσης πολλάκις τὸν χαρακτηρίζει ἓνα πνεῦμα λεπτῆς εἰρωνείας ὅπως π.χ. ὅταν ἐμφανίζει τοὺς ἀντιπάλους του νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας δέον νὰ θεωροῦνται ὡς οἱ ἔθνικοί. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον αἱ θέσεις του καθίστανται καταληπταί, συγκεκριμέναι καὶ ζωνταναί. Εἰς τοὺς ὅρους του ἀκόμη τὸν διακρίνει ἀκριβεία καὶ σαφήνεια. Πολλὰ προτάσεις του εἶναι πράγματι ἀρμονικαὶ καὶ γενικῶς τὸ ἔργον του χαρακτηρίζεται ἀπὸ δύναμιν ἐκθέσεως καὶ

1. Bardenhewer ἐ. . σ. 493, Altaner, Patrologie 1958⁵, 334.

ἓνα αἰσθημα ἀναλογίας καὶ ἁρμονίας.¹ Ὁ Μονσεαυ² τὸν χαρακτηρίζει γενικῶς ὡς ἓνα συγγραφέα ἀκριβῆ, ἐνεργητικὸν, μὲ ποιητικὰς πτήσεις, μὲ μεγαλοφυεῖς εἰρωνικὰς συγκρίσεις, μὲ πνεῦμα, μὲ οἶστρον καὶ μὲ εὐγλωττίαν³.

Ἀπὸ θεολογικῆς ἐπόψεως πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Ὀπτᾶτος ἰδίᾳ ἐν τῷ β' αὐτοῦ βιβλίῳ προσπαθεῖ νὰ ὀρίσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀληθοῦς ἐκκλησίας καὶ ὅτι διατυπώνει τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς ἀποτελεσματικότητος τῶν μυστηρίων. Ἐπ' αὐτοῦ θὰ στηριχθῇ ἀργότερον ὁ Αὐγουστίνος, ὅστις κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν παρομοίωσιν τοῦ Μονσεαυ⁴ ἐν προκειμένῳ ἐτελειοποίησε τὴν πολεμικὴν μηχανήν, τὴν ὁποίαν ἐνεπνεύσθη καὶ κατεσκεύασεν ὁ Ὀπτᾶτος, ὅστις δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ πρόδρομος καὶ διδάσκαλος αὐτοῦ. Ἐν ἄλλο ζήτημα τὸ ὁποῖον ἀντιμετωπίζει ὁ ἐπίσκοπος τῆς Μιλήθης εἶναι τὸ δύσκολον θέμα τῆς ἐξασκήσεως βίας κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Ὀπτᾶτος ἐμφανίζεται διστακτικὸς. Λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἄσκησις βίας, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀληθείας, δὲν συμφωνεῖ πλήρως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ εὐαγγελίου ἐπιθυμεῖ, ὅπως τὴν σχετικὴν εὐθύνην ἔχη μόνον ἡ πολιτεία. Ἐπίσης δέχεται ὅτι ἡ ἄκρα αὐστηρότης οὐδέποτε συνεπάγεται καλὰ ἀποτελέσματα.

Ὁ Ὀπτᾶτος ὡς ἱστορικὸς.

Ὁ Ὀπτᾶτος φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος συγγραφεὺς, ὅστις ἐκ μέρους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἀνέλαβε τὸ δύσκολον ἔργον τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν Δονατιστῶν. Καὶ κυρίως ἡ ἀξία τοῦ ἔργου του δὲν ἔγκειται εἰς τὴν πολεμικὴν του καὶ τὴν ἐπιχειρηματολογίαν του κατὰ τῶν αἰρετικῶν, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐξ ἐπόψεως ἱστορικῆς. Οἱ Dusehesne καὶ Μονσεαυ ἀπέδειξαν τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν ἀξιοπιστίαν του ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν γερμανῶν κριτικῶν Völter καὶ Seeck⁵. Διὰ πολλὰ τῶν γεγονότων εἶναι αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος. Ὅσα ὁμως δὲν γνωρίζει ἐξ ἀμέσου ἀντιλήψεως, ὡς τὰ τῆς ἐνάρξεως τοῦ σχίσματος, προσπαθεῖ νὰ τὰ ἐξιστορήσῃ στηριζόμενος ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους εἰς ἔγγραφα δλν. ἢ εἰς ἄλλας γραπτὰς μαρτυρίας ὡς αὐτοκρατορικὰ διατάγματα ἀναφορὰς κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων, ποιμαντορικὰς ἐγκυκλίους, πρακτικὰ δικῶν καὶ συνόδων, μηνύματα καὶ ἐπιστολάς ἐπισκόπων. Αὐτὸς εἶναι ὁ περίφημος φάκελλος τοῦ Δονατισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἴσως προηγουμένως ἄλλος κληρικὸς τῆς ἀφρικανικῆς ἐκκλησίας πιθανῶς ἐκ Νουμιδίας (κατὰ τὸν Μονσεαυ μν. ἐ. σ. 269), εἶχε σχηματίσει μεταξὺ τῶν ἐτῶν 330-347 καὶ τὸν ὁποῖον παρέθεσεν εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου του οἰοεὶ ὡς παράρτημα αὐτοῦ. Ὁ φάκελλος οὐ-

1. Μονσεαυ μν. ἐ. σ. 304.

2. Αὐτόθι.

3. Παράδειγμα ρητορικῆς ἐξάρσεως τοῦ Ὀπτᾶτου ε' 20.

4. Μν. ἐ. σ. 306.

5. O. Bardenhewer, ἐ.ἀ. σ. 492,

τος διεσώθη εἰς τὸ χειρόγραφον de Cormely τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων (ἀρ.1711) τοῦ Θ' αἰν. καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κύρια μέρη τὴν Purgatio.Caecilianii (ἢ Gesta apud Zenophilum) καὶ τὴν Purgatio Felieis καθὼς καὶ ἀπὸ 8 ἐπιστολάς, ἐξ ὧν 6 τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου. Τὸ κείμενον τοῦ φακέλλου εὐρίσκει τις ἐν τῇ ἐκδόσει Ζίψα σ. 183-216'.

Βεβαίως ἡ ἱστορικὴ ἀφήγησις τοῦ Ὀπτάτου παρουσιάζει κενὰ ἢ σφάλματα. Π.χ. οὔτε κἀν ὑποπτεύεται τὴν ὑπαρξιν τῆς συνόδου τῆς Ἀρελάτης (314) καὶ εἰς τινὰ σημεῖα εἶναι πως σκοτεινός². Παρ' ὅλα αὐτὰ οὐδεὶς δύναται νὰ τοῦ ἀρνηθῇ τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν καλὴν πίστιν, τὸ χρῶμα τῆς παραστάσεως καὶ τὴν δύναμιν τῆς διαλεκτικῆς. Κατὰ τὸν Ο. Bardenhewer ὁ Ὀπτάτος καταλείπει τὴν ἐντύπωσιν ἐνὸς τιμίου καὶ καλοῦ χαρακτῆρος ἀνδρός, ὅστις ἐμφερεῖται ἀπὸ τὰς καλυτέρας τῶν προθέσεων καὶ σχετικῶς πρὸς τὰ ἀμφισβητούμενα ζητήματα εὐρίσκεται καλῶς πληροφορημένος³. Καὶ διὰ νὰ κατακλείσωμεν μὲ τὸ συμπέρασμα τοῦ πλέον ἐξαντλητικοῦ μελετητοῦ του, τοῦ Monceaux «Ὁ Ὀπτάτος ἀποδεικνύεται ταῦτοχρόνως ἐξηγητὴς καὶ διαλεκτικὸς, ρήτωρ καὶ ἱστορικὸς πάντοτε τίμιος καὶ εἰς ἐπίμετρον ἀνθρώπος τοῦ πνεύματος»⁴.

1. Περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ φακέλλου λεπτομερῶς ἐπιθι Monceaux μν. ἔ. σ. 270. Γενικῶς δὲ περὶ αὐτοῦ Turner ἐν Journal of Theological Studies 27,1925-6, 293-6 καὶ G. Roethe, Zur Geschichte der römischen Synoden des 3. u. 4. Jh. 1937,118-23).

2. Παράδειγμα σφαλμάτων ἢ σκοτεινῶν σημείων βλέπε παρὰ Monceaux μν. ἔ. σ. 275 ἔξ.

3. Μν. ἔ. σ. 493.

4. Μν. ἔ. σ. 296.